

DANKWOORD

Met dank aan het Rijksherbarium (afd. Nederland), het Hugo de Vries-laboratorium (Universiteit van Amsterdam) en Natuurhistorisch Museum Maastricht voor het inzien van herbariummateriaal en het ter beschikking stellen van informatie.

SUMMARY

DRYOPTERIS PSEUDOMAS (WOLLASTON) HOLUB & POUZAR AND DRYOPTERIS X TAVELII IN THE NETHERLANDS.

The article gives a survey of records of *Dryopteris pseudomas* in the Netherlands and mentions a record of *Dryopteris x tavelii*, which was found between the parents at the Kuinderbos (North-eastern polder).

Most plants of *Dryopteris pseudomas* were found at ditch-sides in the young planted woods of the IJsselmeerpolders, especially under a canopy of Ash on calcareous sand or boulderclay. More records can be expected, especially from the southern part of Limburg.

LITERATUUR

- BREMER, P., 1980. Varens in het Kuinderbos. Doctoraal verslag Rijksuniversiteit Groningen.
FRASER-JENKINGS, C.R., 1984. *Dryopteris affinis*, in: G. HEGI. *Illustrierte Flora von Mitteleuropa*. Band I, teil 1. Berlin, Hamburg.
HILMER, O., 1983. *Dryopteris affinis* und *Dryopteris x tavelii*, Grenzstandorte in West- und Mitteldeutschland, neufunde in Harz. *Göttinger Floristi-*

sche Rundbriefe 17(3/4) : 151 - 157.

HOLVERDA, W.J., J. MENNEMA, R. VAN DER MEIJDEN, R.S.J. SMITS & E.J. WEEDA. 1986. Nieuwe vondsten van zeldzame planten in Nederland in 1984. *Gorteria* 13 (3/4) : 51-65.

LAWALKEE, A., 1963. *Dryopteris x tavelii* Rothmaler en Hollande. *Gorteria* 1 : 111-112.

LONDO, G., 1975. De decimale schaal voor vegetatiekundige opnamen van permanente kwadraten. *Gorteria* 7(7) : 101-106.

MANTON, I., 1950. Problems of cytology and evolution in the pteridophyta. Cambridge.

PAGE, C.N., 1982. The ferns of Britain and Ireland. Cambridge University Press.

PLOEG, D.T.E. VAN DER, 1981 (Bakkeveen-Wijnjewoude). *Vanellus* 34(4) : 103.

SEGAL, 1963. Pteridologische aantekeningen, 2. *Dryopteris x tavelii* in Nederland. *Gorteria* 1(11) : 121-128.

BIBLIOMANIA NATURA 3

Lonicerus (Lonitzer), Adam (1528-1586). *Kreuterbuch, neu zugericht, Künstliche Conterfeytunge der Bäume, Stauden, Hecken... Franckfurt am Meyn. 750 p.*

GREETJE TH. FLATON, Natuurhistorisch Museum Maastricht

Het boek valt letterlijk van ellende uit elkaar. De titelpagina en diverse andere pagina's ontbreken. Voor in het boek - in het handschrift van dr. Kruytzer - de aantekening, dat dit een uitgave van 1557 is (het zou dus een van de oudste boeken in het museum zijn). Het juiste jaar van uitgave is moeilijk vast te stellen. In een tijdsbestek van 200 jaar werd het boek 25 maal herdrukt. Waarschijnlijk is het een uitgave van ná 1577; kalmoes wordt uitvoerig beschreven, deze plant werd pas in 1577 in Europa ingevoerd. De Grieken en Egyptenaren kenden ook een soort kalmoes, maar welke dit geweest is, is niet met zekerheid te zeggen. Lonitzer werd in 1553 hoogleraar in de wiskunde te Marburg en in 1554 doctor in de medicijnen. Hij is vooral bekend geworden door zijn botanische werken. Naast beschrijvingen van planten, dieren, mineralen en gesteenten, geeft Lonitzer een samenvatting van het distilleerboek van Brunshwig. Verder bevat het boek een hoofdstuk over de inrichting van tuinen en het planten van bomen naar Petrus de Crescentis. De meeste houtsneden zijn zeer natuurgetrouw. Er bestaan ook ingekleurde uitgaven van dit *Kreuterbuch*.

Voor in het boek in handschrift: Martin Joseph Ezser, anno MDCCC, Aix La Chapelle. Het boek kwam later in het bezit van dr. A. de Wever, die het in november 1936 aan het museum schonk.

Figuur 1. Titelpagina van het derde deel.

De kruidenmengsels van de 16e eeuwse Lonitzer zijn nog enigszins verteerbaar. Dit in tegenstelling tot de vele watertjes en zalfjes uit het derde deel van het Kreuterbuch, dat de voornaamste viervoetige dieren beschrijft. Dit deel is een goed voorbeeld van een 'drekapotheek': het gebruik van bloed, gal, urine, uitwerpselen etc. Deze 'drekapotheeken' - zo oud als de mensheid - kwamen tot ver in de 18e eeuw voor.

Acorus Dioscoridis, of apothekerskalmoes.

De kalmoes, die in alle apotheken gebruikt wordt, noemt Dioscoridis Acorus, of - naar de liefdesgodinnen Afrodite en Venus - Aphrodisia en Venerea.

De wortels lijken op die van de lis, ze zijn knobbelig en groeien boven de grond. De wortel is van binnen wit, heeft een scherpe smaak en een lieflijke geur. De beschrijving van Dioscoridis komt helemaal overeen met die van onze kalmoes uit de apotheek. Men moet deze kalmoes gebruiken in de likkepot voor de maag, in plaats van de grote rode wortels, die Acorum genoemd worden.

Kracht en werking: de echte Acorus of kalmoes is warm en droog in de tweede graad. Het kookvocht als drankje is urinedrijvend, goed tegen pijn in de zij, de borst, de lever, buikkramp, breuken en andere krampen. Het is goed voor de maag, tegen spit, en tegen de giftige beet van een dier. Verder een uitstekend middel voor het opwekken van de weeën.

Het sap van de wortel is goed voor de ogen en wordt in de artsenij ook gebruikt bij het mengen van tegengiffen. De apothekers koken de kalmoes net als gember. Verder wordt kalmoes gebruikt bij een koude maag, ter vermeer-

dering van het mannelijk zaad en ter prikkeling van het 'echtelijk werk'. Kortom: kalmoes was overal goed voor!

Vingerhoedskruid, Digitalis

Ook genoemd vingerkruid of bosklokje. Twee soorten: namelijk geel en bruin. Wordt ook wel tot de wolkruiden (oude naam voor verschillende soorten Verbascum) gerekend. Groeit op schaduwrijke plaatsen, wordt een el hoog, brede lange bladeren, rondom gekarteld. Bloeit in de hooimaand in de vorm van een vingerhoed, de ene soort geel, de andere bruin. Als de bloemen afvallen, hebben ze breed en lang zaad in hun zaaddoos. De wortel is kort en wit. Aan de bladeren zijn de soorten ook van elkaar te onderscheiden. Bij het geel vingerhoedskruid zijn ze groter en er zitten meer bladeren aan dan bij het bruine vingerhoedskruid. Er is nog een soort met bruine bloemen: de stengel is behaard en de bladeren zijn zacht als (brand)netels, maar meer gekarteld.

Kracht en werking: warm en droog van aard. Heeft dezelfde deugdelijke eigenschappen als de gentiaan. Het werkt als vermageringsmiddel, zuivert, reinigt en purgeert. Het is een goed middel bij de menstruatie en haalt de etter uit borst en longen.

De giftigheid en dodelijke werking van de plant werd pas rond 1780 ontdekt! Uit het derde deel van het Kreuterbuch: kunstige konterfeitsels en beschrijving der voornaamste viervoetige dieren:

Kat, Catus, Felis, Murilegus

De kat is de grootste vijand van de muis. Het is een zindelijk en net dier, dat zijn uitwerpselen verbergt. Met zijn tanden en nagels lijkt hij op de leeuw; hij kan ook zijn nagels intrekken en zijn

klauwen uitstrekken. Het vlees van de kat is zacht en week. De beet van een kat veroorzaakt veel pijn. Wilde katten vluchten voor de geur van wijnruit en bittere amandelen. Kattenvlees is heet en droog, het geneest de pijn van de endeldarm en is goed voor de nieren. Kattedrek, vermengd met mosterd en azijn op het hoofd gesmeerd, is goed tegen haaruitval.

Hond, Canis

Er zijn vele soorten honden: windhonden, jachthonden, brakken, doggen, bloed- en zweethonden. Een trouw dier, dat zijn hele leven bij zijn baas blijft, waakzaam en gehoorzaam, dit is menigeen meer dan genoeg bekend.

De hondetong is genezend, want met likken geneest hij zijn eigen wonden en die van andere. Als hij zijn eigen wonden met de tong niet kan bereiken, likt hij zijn poot en legt dan de poot op de wond. Kaaswei is goed voer voor honden, ze worden er vet van. De hond wordt blind geboren als de moeder te snel bevalt en niet wacht tot ze kunnen zien. De geroosterde kop van een hond - fijngestampt en verpulverd - of het aderrijk vlees, geneest de hondebeet.

Verpulverde hondetanden zijn goed tegen tandpijn en heilzaam voor het tandvlees. De gal, vermengd met honing, is een goed geneesmiddel tegen een slecht gezichtsvermogen. Het vet is goed tegen jicht en oorpijn. Een mengsel van hondepis en nitro geneest melaatsheid en jeuk. Witte hondepoep* - in de apotheek Album Graecum - is goed tegen geelzucht en wordt voor veel andere dingen gebruikt. Hondemelk is goed tegen oorpijn en geneest zweren. Met hondevet haalt men neten uit het haar. Een handschoen van hondehuid stopt het druipen van de neus bij verkoudheid. Tegen schurft en jicht gebruikt men de gal van de hond. Hondepoep en de as van verbrand hondehaar - vermengd met was - is een goed smeetseltje tegen wratten: zij verdwijnen. Kippedrek door het voedsel beschermt de hond tegen razernij. Als men een hond met olijfolie insmeert, springen de vlooiën spoedig van hem af. Het dragen van de tand van een zwarte hond zorgt er voor, dat U niet aangevallen wordt door een hond. Een of twee kopjes fijngemaakte witte hondepoep in kippebouillon, voor zonsopgang ingenomen, is goed tegen diarree.

Figuur 2. Deel van bladzijde 596. De tong van de hond is rood ingekleurd, de hond en ondergrond geelbruin.

* als een hond veel (kalfs)botten eet, worden zijn uitwerpselen wit.